

О ЈЕДНОЈ РУСКОЈ РИМОКАТОЛИЧКОЈ РЕЦЕПЦИЈИ КУЛТА КРАЉА МИЛУТИНА

Борис Стојковски

Универзитет у Новом Саду

У раду се даје осврт на једну посве занимљиву римокатоличку рецепцију култа краља Милутина, из пера ученог руског језуите Ивана Михајловича Мартинова. У његовом знаменитом делу *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* место су нашли бројни српски и други словенски свети владари. Међу њима, донето је и житије српског средњовековног краља Стефана Уроша II Милутина. Ради се о јединственом случају да о њему као светом владару пише један римокатолик. У самом раду аутор ће прво дати кратак увод о самом Ивану Мартинову, његовом делу, као и карактеру овог, иако тенденциозног, али врло занимљивог списка. Потом је дат превод са латинског језика житија краља Милутина, а онда ће уследити неопходни коментари. Иако се ради о делу које има изразито прозелитски карактер, и намеру да све словенске владаре веже историјски за Рим и Римокатоличку цркву, у питању је и једна веома занимљива рецепција култа светих владара, коју овде представљамо на примеру краља Милутина.

Кључне речи: краљ Милутин, Иван Мартинов, римокатоличка црква.

Српски средњовековни владари из куће Немањића, са изузетком цара Стефана Душана, канонизовани су у Српској православној цркви, а поједини и у другим помесним православним црквама, попут руске или грчке. Култови светих владара уздизали су углед домаћих династија, овде конкретно Немањића, али и ојачавали процесе државног јединства. Свети краљеви (владари уопште) су се славили као свети преци, као мученици, исповедници, добри владари и праведни законодавци који су истовремено и браниоци и чувари цркве и праве вере¹.

Међутим, у новом веку појавио се читав низ аутора, римокатоличког порекла и провенијенције, који су почели да величају култове српских средњовековних владара, као и нарочито култ Светог Саве. Поједини од њих, попут Шибенчанина и титуларног босанског бискупа Ивана Томка Мрнавића су чак написали и римокатоличко житије Светог Саве и уврстили овог српског светитеља у чувена боландистичка *Acta sanctorum*. Разлози за ширење ових култова и међу римокатолицима, нарочито у Далмацији, су вишеструки. Како су бројни аутори, попут помињаног Мрнавића, али и Андрије Качића Миошића, Ивана Гундулића и других, били словенског порекла, одушевљени словенским идејама и српском средњовековном традицијом. Осим тога, прозелитизам је био врло изражен и једна од тенденција јесте била везивање немањићких култова и српских средњовековних владара и црквених великодостојника за Рим и папство².

Управо ће и у овом раду бити речи о једној таквој врло специфичној рецепцији. Као парадигму читавог једног односа према српским средњовековним владарима узели смо житије

¹ Марјановић-Душанић 1997, 247–287, скрећемо пажњу да је ово свакако најдетаљнији преглед на ову тему на српском језику.

² Stojković 2013, 319–328. У овом нашем раду дали смо преглед само везан за култ Светог Саве, али је он врло парадигматичан и за друге.

краља Милутина које је саставио учени руски језуита Иван Михајлович Мартинов. У његовом познатом делу под називом *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus* сабрана су житија знаменитих словенских владара, црквених великодостојника и других личности. Међу њима, има и доста српских светитељки и светитеља, међу којима је и краљ Милутин. Његово житије ћемо у наредним страницама обрадити критички, донећемо један превод са латинског, а затим дати и неколико критичких опаски везаних за само житије, његове изворе, тенденцију, стил и концепцију.

Према нашим досадашњим сазнањима, овом тематиком се није нико довољно бавио у нашој науци, а изузев римокатоличког култа Светог Саве, друга житија, нису уопште, или макар нису у довољној мери у савременој науци критички обрађена.

Најпре, међутим, соврнућемо се на живот и рад Ивана Михајловича Мартинова. Био је рођен у Казању 7. октобра 1821. године. Са златном медаљом је завршио Санкт-петербуршки императорски универзитет. По завршетку студија предузео је путовање по Европи, на којем се упознао са језуитом Ксавијером де Равињаном, који га је успео убедити у то да пређе на римокатоличанство. Мартинов је то и учинио, заједно са својим пријатељем кнезом Иваном Гагарином ступио је у новицијат језуитског реда. Боравио је неретко у Риму код кнегиње Зинаиде Волконскаје, која је такође прешла у римокатоличанство под утицајем језуита. Поред Ивана Михајловича Мартинова, и кнез Иван Гагарин је често долазио у њен салон у Рим, који је постао стетиште руских мислилаца у Западној Европи, па је ту навраћао и Гогољ. Завршио је потом у Белгији даље школовање из философије, а у Лавалу, у Француској из теологије. Коначно, заређен је 1851. године, а наредне две године је изучавао патрологију у Паризу и потом 1853–1854. године завршио своје језуитско образовање. Од стране руских власти је исте, 1864. године, осуђен за самовољно изгнанство и приступање језуитским редовницима, лишен је имовинских права и тиме му је спречен било какав повратак у отаџбину. У Паризу је живео у Версају и радио и занимао се поглавито за словенску историју, археологију, али и хагиографију. Настојао је да француску научну јавност приближи словенском свету и Русији, и обавештавао је француску јавност о дешавањима у руским културним и научним кружоцима кроз часопис *Courrier russe*. Основао је 1866. године Словенску библиотеку у Паризу која је временом постала једна од најбогатијих словенским рукописима и другим књигама. Залагао се за уједињење цркава, и све своје списе је писао у том усмерењу, наравно из аспекта римокатолицизма. У Паризу је био један од оснивача Ћирило-Методијевског друштва које је издавало *Кирилло-мефодиевский сборник*, а аутор је и дела посвећених животу двојице унијатских полоцких архиепископа Мелетија Смотричког и Јосафата Кунцевича. У Паризу је 1858. године издао и дело под називом *Les manuscrits slaves de la Bibliothèque Impériale de Paris, avec un calque*. Водио је живу преписку са многим утицајним славистима попут Павела Јосифа Шафарика, Ватрослава Јагића, Франца Миклошича и многих других. Учествовао је као теолог-експерт на Првом Ватиканском концилу 1870, а 1883. године постао је консултант у Конгрегацији за пропаганду вере. Умро је у Кану 1894. године³.

³ Од његових биографија издвајамо Барсов 1896: 701–702; у најновије време од руске литературе в. Козлов-Струтинский, Парфентьев 2014, 302, 306, 507 (нап. 2283), 616; о његовој делатности и настојањима да приближи две цркве у најновије време писали су (дакако из римокатоличког аспекта) Danieluk 2009; Danieluk-Joassart 2014. О словенској библиотеци и Друштву Светих Ћирила и Методија в. унеколико застарело али изузетно битно дело Rouët de Journel 1923, 90–106.

За нас најбитније његово дело јесте *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Штампано је у Бриселу 1863. године, на миленијумску годишњицу мисије свете браће Тирила и Методија, а било је толико значајно у Римокатоличкој цркви да је било уметнуто и у једанаести том *Acta Sanctorum* за месец октобар⁴. Ради се, како сам наслов каже, о грчко-словенској црквеној години, тј. богослужбеном календару у коме се налазе хронолошким редом житија словенских, али и грчких, грузијских и појединих других светитеља за сваки дан у години. Дело је, без сумње, било најкомплетије и најпотпуније у контексту православне хагиологије, и Иван Мартинов је на овај начин западној и римокатоличкој јавности дао најцеловитији преглед словенских и уопште источно-православних светитеља⁵.

Међу њима су похрањени и животи бројних српских светаца, па и светих владара, који су и наша тема. Овом приликом изабрали смо житије краља Милутина, које такође доноси руски језуита у свом делу. Оно показује веома добро са коликом пажњом и минуциозношћу је Иван Мартинов писао овај свој спис, ослањајући се на тада му доступне изворе. Међутим, исто тако, види се и његова тенденција да и овог српског средњовековног владара веже за ппску катедру у Риму.

У наставку је наш превод са латинског језика⁶. Након самог превода даћемо осврт на структуру, изворе овог хагиографског списка уз неопходне научне коментаре везане са садржај и његову тачност. Напомињемо да смо настојали да превод буде учињен у складу са савременим језиком, али да се сачува и хагиографски стил.

Стефан Урош I имао је два сина, Стефана, названог Драгутин, и Уроша Милутина, овај (беше⁷) млађи, али већи⁸; чија је мајка била Јелена, ћерка краља Франака, (која је) према свим ауторима, била најхришћанскија и најпобожнија жена. Када је Драгутин, пошто је доживео несрећу после пада⁹ и пошто је нарочито зажалио (због) злочина и признао (за) оцу¹⁰, којег је збацио са трона, своје брату Милутину предао је царство Србије¹¹ године 1275, а за себе задржао подручје Срема, краљевском круном се опасао Милутин, узевши име Стефан Урош II. Потом започео градити храмове многе, и знамениту најлепшу базилику на реци Бањској, по млакој води названој, саграђеној у име Светог првомученика Стефана, коју је сву украсио изнутра у злату, саградивши гробницу себи. Колико у Србији, али и у Јерусалиму, на планини Синај, у Константинопољу, у Солуну, на гори Атосу, и у свим краљевинама и острвима Грка и Словена, како пишу домаћи аутори, подизао је цркве и болнице¹²; штавише, заклетвом се обавезао да ће подићи онолико светих домова колико година буде владао. Одржао је обећање, и божанском моћи је његова владавина продужена на четрдесет и две године. Цркву Хиландар је обновио до красоте, приложио многе поседе и богатства¹³ што је посведочено краљевском хрисовуљом. Затим, људску побожност и божанску ревност је приказао и (тако што) су од његове стране уређено и даровано четрнаест епископија, поставивши и архиепископа Никодима за главу цркве целе Србије. Седишта ових епископија била су утврђена на следећи начин (како следи): Зета, Рашка, Хвосно, Будимље, Дебар, Морава, Скопље, Призрен,

⁴ AA SS Octobris XI 1864, 1–388.

⁵ Барсов 1896: 701–702; Rouët de Journel 1923, 95. Козлов-Струтинский, Парфентьев 2014, 302. Постоји и репринт издање издато 1963. године.

⁶ Превод учињен према Martinov 1863, 266.

⁷ Интерполације у заградама су од стране аутора овог рада, прим. Б. С.

⁸ *Natu major*, дакле у смислу значајнији би могло најпре да буде схваћено.

⁹ *Tum crucis ex lapsu confracti malo*, може се превести и да се лоше повредио од пада, али сматрали смо да онај, иако слободнији превод, више одговара смислу.

¹⁰ *Tum cum primis poenitudine admissi sceleris in patrem* поново смо мало слободније превели, сматрајући да је прикладнији превод.

¹¹ *Summum Serbiae imperium*, мисли се на државу, не на царевину као облик владавине, наравно.

¹² Употребљена је грчка реч *xenodochia*.

¹³ *Latifundiis et praediis*

Липљан, Браничево, Мачва, Градац, Кончуљ. Од њега¹⁴ су постављени и изумани Студенице, Милешеве, Сопотана, Бањске, Рашке, Раванице, Градца, Кончуља, Модриче, Хвосна, Гостивара, Ораховице, Нагорице, најпосле и Скопља. (Био је човек) највећег милосрђа, без премца¹⁵, које нико пре њега није (толико) разлио; (и) по праведности је заиста целом народу био познат¹⁶. Недостатак војне вештине није се довољно показао у ратовима са бројним суседима, Грцима, Бугарима, Дубровчанима, Мађарима, у већини му је помогла и срећа, што је он даље причао¹⁷. Тако, пошто је Србијом око четрдесет и шест година управљао, и престао је да живи, 29. октобра, како тачно наводи Хиландарски Типик, 1321. године, покопан у у цркви Светог Стефана Првомученика у Бањској. Када су Агарјани дошли, његово тело је пренето у Призрен, а потом у Софију, стару Сердику, град освојен од Мухамеданаца и положено у цркву Свете Марине, где је његово тело све до тад цело лежало, а проверили су му и очи, и длаке (косу), како сведочи латински аутор Лукаревић¹⁸. Затим у сремски манастир Јазак је пренет, где непропадљивом свецу част и поштовање указују¹⁹. Није толико недостајало му ни мана, и то тешких, међу којима не на последњем месту долазе страхоте инцестуозне прељубе; и оптуживши свога сопственог сина Стефана за побуну, (што је било) измишљено, вид му је ослабио у базену вреле воде, и најпосле јединство са Римом није (било) искрено и (било је) привидно. Зато је нестало сећање на Стефана код латинских аутора. Док код Срба, његова светост и такође небројене животне мане за које се зна: заједно са супругом Симонидом, ћерком цара Андроника, последње године живота провео у монашкој дисциплини и оделу, и сва дела милосрђа посвећена су (била) последњем издисају²⁰. Зацело, Српска црква (га је) ставила у свој календар светих и дан 30. октобра посветила његовом култу. Али и вери и догматици римске цркве био је одан²¹ и покоран апостолској столици, којој је у свему био обавезан²² осим ако то није сплетка, како говори Пејачевић, који га је називао шизматиком и непријатељем римске цркве. Аргументи о Стефану наилазе на праву литицу, који се једва могу додирнути²³, (и то²⁴) остављам најоштроумнијем друштву Боландиста када дођу до 29. октобра.

Извори на које се Мартинов позива да их је користио приликом израде овог кратког хагиографског списка о светом српском краљу Милутину јесу житије краља Милутина из пера једног од најученијих Срба средњег века архиепископа Данила II, као и историја Јована Рајића и историја Србије још једног језуите Фрање Ксавера Пејачевића. На концу, Иван Мартинов спомиње и збирку повеља Франца Миклошича *Monumenta Serbica* као извор за своје дело²⁵. Видећемо да у Мартиновљевом делу највише има утицаја Фрање Пејачевића, са којим је делио светоназоре и од кога је буквално и преписивао неке делове свог списка, као и биографију краља Милутина од архиепископа Данила II, чије је дело такође врло екстензивно користио.

На самом почетку Милутиновог животописа Иван Мартинов пише о пореклу његових родитеља, односно краљице Јелене. За њу наводи да је ћерка краља Франака, што је Мартинов могао да преузме из разнолике тадашње литературе. Како сам наводи да је користио дела архиепископа Данила II, он о порек-

¹⁴ Мисли се од стране краља Милутина

¹⁵ *Sine exemplo* је употребљена синтагма, али без примера није у духу језика.

¹⁶ *Justitia vero universo populo innotuit* може се превести и да га је правда заиста целом народу довела на добар глас, али је превод који предлажемо више у духу језика.

¹⁷ Врло незгодна реченица и тешка конструкција за превод. Ево како она гласи у Мартиновљевом спису: *Bellica virtute destitutum minime fuisse satis demonstrant bella adversus finitimas nationes, Graecos, Bulgaros, Ragusios, Hungaros, secunda plerumque fortuna suscepta; quae hic enarrare longius esset.*

¹⁸ *Nec semel oculis usurpasse, pectorisque pilos inspexisse*, још једна доста тешка реченица.

¹⁹ *Hodieque incorruptum sanctorum cultu honoribusque afficitur a suis*, превод који доносимо је више у духу хагиографије и више у духу језика, него да смо буквално преводили овај оригинал.

²⁰ Стајала су посвећена последњем издисају, би могао бити други, буквалнији превод. Свакако се мисли на самртни час.

²¹ *Complexus* је загрљај, али овде се сматра оданост, стога смо тако превели.

²² *Et quibus debebat ultro detulerat* би се могло превести и он јој се добровољно јавио али смо превели са много више смисла.

²³ *At vero arduum hoc de Stephano argumentum, quod in praesentarium vix ac ne vix quidem delibare licuit*, у српском се то тешко може другачије превести, сем као да се око тога тешко може сад расправљати.

²⁴ Мисли се на разрешавање аргумената

²⁵ Martinov 1863, 266.

лу српске владарке каже да је била фрушког рода, од царске или краљевске лозе. И нешто касније патријарх Пајсије, као и гроф Ђорђе Бранковић наводе да је била ћерка француског краља, односно латинског цара Балдуина II²⁶. У науци је ово питање углавном разрешено, те се сматра да је ова српска владарка ћерка господара Срема Јована Анђела, унука угарског краље Беле IV и сина византијског цара Исака II Анђела и Белине ћерке Маргарите-Марије, и француске племкиње Матилде де Вијанден, господарице Ковина и Пожеге²⁷.

Већ у наставку видимо причу о томе како је краљ Драгутин доживео несрећу и како је предао власт своме брату Милутину. Овде је врло очигледан утицај списка Данила II, јер управо овај српски архиепископ и писац наводи Драгутинове речи да му се вратило како је учинио, односно да је власт узео *силом своје родитељу*, и затим предао престо Милутину²⁸. Хронологија је погрешна, пошто се овај немио догађај, односно несрећа у лову под Јелечом где је Драгутин тешко сломио ногу, десио почетком 1282. године, а не 1275. године како пише Мартинов²⁹.

Ктиторска делатност краља Милутина, која заузима значајан део овог кратког житија је детаљно описана, а и она је такође преузета од архиепископа Данила II³⁰, који управо веома детаљно пише о храмовима које је српски краљ подигао, с тим што је Мартинов прво истакао манастир Бањску, маузолеј краља Милутина, па тек онда побројао друге задужбине. Од Данила II преузео је део који говори о подизању цркава и манастира на Атосу, у Јерусалиму, по српским земљама, као и обнову Хиландара, такође је врло извесно руски аутор преузео из дела српског архиепископа. Одатле и чувена прича како је за четрдесет година саградио исто толики број храмова³¹. Једино остаје нејасно одакле Мартинову прича о топониму Бањска, да ли је просто повезао са речју *бања* и са топлим водом, није прецизно утврђено.

Што се помена Хиландарске хрисовуље српског краља Стефана Уроша II Милутина овај податак, јасно је, Иван Михајлович Мартинов преуео је из зборника докумената које је приредио Франц Миклошич. Ова хрисовуља је тамо објављена, а већ смо напред истакли, да је сам Мартинов указао на то да је користио ово дело познатог слависте³².

О постављењу архиепископа Никодима сведочи архиепископ Данило II, који помиње сабор на коме је овај негдашњи светогорски, односно хиландарски монах заиста устоличен на престо српских архиепископа³³. Што се епископија тиче, овде Мартинов долази у озбиљну колизију, јер наводи да је било четрнаест епископија, побројава их тринаест, уз то наводи и Градац и Кончуљ који су помиње као седишта епископија. Доиста, у повељи архиепископа Никодима манастиру Бањска, којом потврђује са сабором српске цркве привилегије манастиру Бањска (датује се 1317–1318) се побројава четрнаест епископија и епископа: зетска, рашка, хумска, хвостанска, топличка, будимљанска, дебарска, моравичка, скопска, призренска, липљанска, браничевска, мачванска, али у самом тексту је уочена и грешка јер се дебарски епископ Јован побројава двапут³⁴. Београдска, браничевска, дебарска и скопска епископија су управо у доба краља Милутина и настале (почетком XIV века), док ће нешто касније да наставу градачка и кончуљска епископија, тада је нестало и београдске епископије из оквира српске архиеписко-

²⁶ Различите тезе о њеном порекло доноси Поповић 2010, 27–32 са додатном богатом литературом.

²⁷ Mac Daniel 1982–1983, 43–50.

²⁸ Данило II 1988, 59–61.

²⁹ Максимовић 2000, 438. Ту годину је врло могуће Мартинов преузео од Јована Рајића који исто наводи да је тада Драгутин предао престо свом брату, в. Рајић 2002, 435. Рајић сам наводи да је те податке преузео из летописа.

³⁰ Помињана реч ксенодохија је такође преузета од Данила, који је користи в. Данило II 1988, 131 или можда од Pejacsevich 1799, 229.

³¹ Данило II 1988, 128–134, 141–142; уп. од литературе општи, али веома користан преглед Бабић-Ђорђевић 2000, 476–494. Поред Даниловог списка, неке делове је готово од речи до речи преузео и од Фрање Ксавера Пејачевића, али је евидентно да су ти делови, који говоре о китотрској делатности проширени краљевом биографијом, нарочито када је реч о обнови Хиландара и о манастирима и црквама подигнутим на тлу српских земаља. В. Pejacsevich 1799, 229.

³² Miklosich 2006, 57–65; Зборник 2011, 361–389.

³³ Данило II 1988, 144–145.

³⁴ Зборник 2011, 456 са литературом и ранијим издањима, а за сам текст повеље 473–475, епископи су побројани на 474. Упућујемо и на двотомно издање Светостефанске хрисовуље, Повеља 2011 са савременим преводом на српски језик и анализом повеље, као и на Божанић 2004, 63–74.

пије, али то није била последња промена устројства епископија у средњовековној Србији³⁵. Што се игумана тиче, у наставку повеље архиепископа Никодима ређају се имена игумана манастира у Србији, и изузев манастира Раванице (који у доба краља Милутина не постоји) у највећој мери се поклапа са редоследом који износи и Иван Мартинов³⁶. Дакле, очигледно је да је црквена управа у Србији била позната на неки начин Ивану Мартинову. Како ову повељу Франц Миклошич није приредио, једино решење које се намеће јесте да је Мартинов преузео једно *примјечаније* односно једну напомену Јована Рајића где он поbroјава петнаест епископија, и међу њима и градачку и кончуљску. Даље је навео и игумане, али ни овде нема наведене Раванице, па је нејасно одакле та грешка код руског аутора³⁷.

Одељак о Милутиновом милосрђу које Мартинов овде помиње, руски је језуита такође преузео из житија овог светог српског краља од архиепископа Данила II, који каже да као *што се не може избројати песак мора тако и његове милостије*³⁸.

Краљ Стефан Милутин био је, без сумње, један од најспособнијих војсковођа међу српским средњовековним владарима, који је водио бројне унутрашње и спољне ратове, између осталог и са Византијом, Бугарском, као и Дубровником. Водио је и грађански рат са својим братом краљем Драгутином, као и са властелинском породицом Шубић. Све ово свакако не указује на то да је једини фактор који је одлучио у ратним победама краља Милутина била срећа, нити да му је недостајало ратне вештине³⁹. Та реченица Ивана Мартинова нам зато остаје нејасна, и тешко је донети неке нарочите претпоставке о томе на шта се односи. Наравно, код архиепископа Данила II у Милутиновом житију наилазимо на стандардни хагиографски топос, где се наводи неретко да је Бог помогао праведном и благочестивом владару (у овом случају Милутину) да савлада непријатеље и да победи у рату⁴⁰.

Датум и година Милутинове смрти су исправни, али број година владавине није, јер је краљ Милутин владао од 1282. до 1321. године, што је тридесет и девет година владавине. Што се тиче места покопа и судбине моштију светог српског владара, Мартинов релативно тачно излаже хронологију. Мошти светог краља Милутина почивале су у манастиру Бањска све до доласка Турака 1389. године, када су пренете у Трепчу, пошто су Турци спалили манастир Бањску. Касније, исто због опасности од османског завојевача мошти светог краља пренете су у Софију, и оне су у цркви Свете Недеље, а не Свете Марине⁴¹. Нетљеност и целовитост краљевих моштију које спомиње Иван Мартинов доиста потврђује и дубровачки писац Јаков Лукаревић, који пише како су мошти пренете у цркву Свете Марине у Софији *dove ancora si conserva intero con i pelli luaghi al petto*⁴².

Што смо ближи крају ове хагиографске белешке, број грешака је све већи. За почетак довољно је напоменути да мошти краља Милутина нису никад биле положене у манастир Јазак, већ су тамо мошти светог цара Уроша, сина краља и цара Стефана Душана⁴³. Надаље, Мартинов прелази и на *мане* краља Милутина. Као што се да прочитати он истиче прељубу и ослепљење сина, потоњег краља Стефана Дечанског. Треба рећи да би под прељубом најпре могли помислити на Милутинове бракове⁴⁴, као и на један давно одбачени узрок ослепљења Стефановог. Наиме, постојала је дуго прича о томе како је краљица

³⁵ Јанковић 1985, 17–163; Јанковић 1999, 182–183. Мапу Србије и њене црквене организације с почетка XIV века в. Ћирковић 2000, 467.

³⁶ Зборник 2011, 474.

³⁷ Рајић 2002, 512.

³⁸ Данило II 1988, 128–129.

³⁹ Преглед Милутинових војних сукоба код Максимовић 2000, 441–448; Ћирковић 2000, 449–461; Станковић 2014, 72–90, 94–113 са углавном ослањањем на византијске изворе и посвећивање највише пажње византијској политици краља Милутина.

⁴⁰ Такви су рецимо случајеви где Милутин побеђује Византинце, Татаре или Бугаре (Дрмана и Куделина) пошто се моли Богу да му помогне Данило II 1988, 113–124. Међутим, јасно је овде да се ради о хагиографском топосу. Свакако да, ако читам архиепископа Данила, као кључан извор, увек можемо наћи на разна оправдања у случају војних неуспеха, као рецимо у случају давања потоњег краља Стефана Дечанског за таоца татарскоме кану Ногају. Данило II ту причу ублажава позивањем на родољубље односно на државне разлоге. В. Марјановић-Душанић 2007, 213. Да ли је Мартинов сматрао да Милутин није био добар војсковођа, што историјски догађаји демантују, или је просто у питању његово тумачење Милутиновог карактера тешко је проценити. Можда је и овде у питању пресудан утицај Фрање Пејачевића и његовог погледа на краља Милутина.

⁴¹ По М. Ђ. Милићевићу пренете су прво у Призрен, па у Трепчу, в. Павловић 1965, 94–95. Врло је могуће да је тело краљево било у више со-фијских храмова, што документују разнолики извори, наводећи да су мошти светог српског краља положене у цркви Светог Великомученика Геор-

Симонида, користећи се женским лукавством, наговорила мужа да ослепи прворођеног сина Стефана. Како разлоге самог сукоба није могуће утврдити, пажња се мора поклонити једином савременом извору, а то је архиепископ Данило. Он наводи да је Стефан слушао неке лоше саветнике, тј. властелу, која га је у Зети подстицала на побуну против оца. Као казна за побуну, иако је по Данилу, Милутин покушао сина да одврати од директних отворених сукоба, послат је у Скопље где је и ослепљен⁴⁵.

Нејасно је ко се помиње под именом Стефан у наставку Мартиновљевог излагања, али је чињеница да ниједан од двојице краљева није заборављен код Срба, напротив, култ обојице започео је веома рано⁴⁶. Даље, Милутин није последње године живота провео са супругом Симонидом у монашкој побожности, нити се замонашио, док је она то учинила тек након његове смрти⁴⁷.

На крају, питање Милутиновог односа са Римом је код Мартинова врло битан детаљ. Ту он наново упада у контрадикторности. Прво истиче да није био одан Риму увек (и то му узима као ману), потом да је био у свему послушан и на концу се позива на Фрању Ксавера Пејачевића који изражава сумњу у Милутинову оданост папству. Иако је и Пејачевићи у Мартинову циљ да српске средњовековне владаре вежу за Рим и да покажу и докажу да су они у ствари били римокатолици, или макар верни папској курији, занемарују (свесно вероватно) шири спољнополитички план Србије. У овом случају, Милутин је водио веома занимљиву политику. Везе са Римом датирају још од понтификата Бонифација VIII и још 1300. Године српски краљ је имао изасланика у Риму када је овај папа прогласио годину покајања и опроста. Српски је двор заступао Фирентинац Симон Роси. Милутин је од почетка рата са својим братом Драгутином настојао да придобије и папство и феудалце из јужне Италије, који си имали намеру да наново освоје Византију и још једном успоставе Латинско царство. У том контексту Милутин је писао и папи Бенедикту XI и његовом наследнику Клименту V са молбом да прими њега и државу под своје окриље и заштиту. Најинтензивнији преговори вођени су 1308. године, када је Милутин обећао прелазак на римокатоличанство, и папа Климент V је спремао посланство које је краљу Милутину требало да да једну заставу, која је означавала симбол папске заштите. Милутин је одржавао и блиске везе и био савезник Филипа Тарентског, сина краља Сицилије Карла II, као и титуларног латинског цара Константинопоља Карла од Валлоа. Штавише, краљ Милутин је склопио споразум и положио заклетву у једном манастиру код Мелена да ће се борити против Византије и помагати титуларном латинском владару да освоји Царство. Штавише, требало је да се Милутинова ћерка Зорица уда за сина Карла од Валлоа, који се такође звао Карло, али је ово питање остало отворено док се посланици Карла од Валлоа не увере да је краљ доиста прешао на римокатоличанство. Иако је краљ Милутин примио папске посланике, правдао се да не може да се покрсти због страха од мајке и брата, а како би овакав његов потез изазвао и озбиљне потресе у земљи, до тога, ако је Милутин то уопште искрено и желео, никад није ни дошло⁴⁸.

На овом месту осећа се значајан утицај дела Фрање Пејачевића. У његовој *Historia Serviae* уз изразито збркану и нетачно хронологију наводи се да је краљ Милутин, као и сви њего-

гија, затим цркви Бесплотних сила, и наполе у цркви Свете Недеље.

⁴² Lussari 1790, 63. Није он једини који пише о целим моштима краљевим, детаљније уп. Павловић 1965, 94–95. Можда је и овај део преузет од Пејачевића, који такође помиње Лукаревића, в. Pejacsevich 1799, 231.

⁴³ Свакако грешка преузета од Пејачевића, који се следио списима Павла Ритера Витезовића, в. Radojčić 1930, 261.

⁴⁴ Pejacsevich 1799, 228, *incaestuoso adulterio* је термин који је Мартинов несумњиво преузео од Пејачевића. Управо Пејачевић алудира на Милутинове бракове, односно на Милутинов брак са угарском принцезом Јелисаветом, сестром Драгутинове жене Катарине (Кателине) и сестром Ане, прве жене византијског цара Андроника II.

⁴⁵ Овакво тумачење је Иван Мартинов преузео од Пејачевића, Pejacsevich 1799, 230–231 који такође користи термин мане, и који пише о томе како је Милутин под утицајем Симониде оптужио сина за побуну, која се није могла доказати, и потом га послао као таоца у Константинопољ, претходно га ослепивши. Јасно је да Мартинов од Пејачевића преузео (преписао) читаве реченице и верно пренео Пејачевићев став о *манама* краља Милутина. Сам догађај везан за побуну Стефанову описује једино Данило II 1988, 124–126. Још је Јован Рајић, на кога се Мартинов такође позива ову верзију о Симонидином утицају одбацио и потпуну пажњу покљонио спису Данила II и донео га врло детаљно у својој *Историји*, закључујући да ни Милутина ни Стефана није водио здрав разум, првог јер је ослепео сина, а другог јер је слушао рђаве саветнике, в. Рајић 2002, 500–504. И у савременој историографији пажња се поклања Милутиновом биографу, в. Ћирковић 2000, 464. Овако резонување самог Ивана Мартинова је посве необично, јер иако се позива да је користио и дело *Животи краљева и архиепископа српских* као и Рајића, у овом разматрању доноси искључиво лични

ви претходници и владари немањихке династије уопште, био потчињен папству и веран Риму. Проблем искрсава што Пејачевић на једном месту наводи Милутина, на другом његовог оца, а преписке са папом датује у 90-те године XIII века⁴⁹. Дакле, могуће је да је у овом и оваквом ставу краља Милутина Фрањо Ксавер Пејачевић нашао за сходно да то опише као сплетку, односно превртљив став. Пишући тенденциозно, и Пејачевић и Мартинов су свакако посматрали из свог угла и осуђивали су све оно што није одговарало папској политици и унијаћењу православног света. Можда би у томе требало тражити и став Мартинова према Милутину као војсковођи.

Одлучујући утицај списка Фрање Ксавера Пејачевића видљив је и у томе што сам Пејачевић врло детаљно преноси папске буле и преписку краља Милутина са Римом. Пејачевић посебно истиче савез са Карлом од Валоа (којег назива царем Константинопоља), а пише и о уаклетви у самотану недалеко од Мелена. Пејачевић надаље детаљно расправља о чињеници да Милутинов изговор да не може да пређе у римокатоличку веру јер се плаши од мајке и брата, није валидан, пошто му је мајка Јелена била управо римокатоликиња. Пејачевић после прилично дуге расправе ипак долази до закључка да је Милутин био римокатолик⁵⁰. У том случају сплетка се може односити на чисто политички однос, чак се донекле код Пејачевића наслућује да се може оправдати страх од рата, док би, макар се тако може прочитати из Пејачевићевог текста, верски, Милутин био неко ко је био потпуно одан Риму и папи. Пејачевић је био крајње контрадикторан и сасвим недоследан, он је покушавајући да оправда самог себе, у ствари дошао до некаквог закључка да су се краљ Милутин и папа сукобили не око догме, него црквене дисциплине, као и да је Милутин срцем био уз Рим, као и мањак папског опортунизма⁵¹. Оваква произвољност је ушла и код Мартинова, који није сасвим дефинисао и детаљно попут Пејачевића образложио свој поглед на српског краља Милутина.

Мартинов је Пејачевића понајвише користио јер су имали исте циљеве и исти светоназор. И Фрањо Ксавер Пејачевић, као и Мартинов, је био језуита. Спадао је у тзв. *Контроверзисте* који су по узору на језуите из доба реформације и контрареформације расправљали о теолошким питањима са протестантима, у XVIII столећу, сличне распре имали и са православнима. У ту сврху Пејачевић је писао и своје дело, са намером да докаже јединство српских владара и светаца уопште са Римом⁵². Као што је то уосталом желео и Иван Мартинов.

Очигледно је да је утицај дела *Historia Serviae* Фрање Ксавера барона Пејачевића био пресудан. Вођен истом тенденцијом као и Пејачевић, и руски аутор је у свој *Annus ecclesiasticus* уносио податке који би могли да послуже у сврху теорије да је краљ Стефан Милутин био веран римској цркви. Штавише, иако је донекле само користио *Историју* Јована Рајића⁵³ која је много поузданије дело, методолошки и концепцијски је потпуно следио Фрању Пејачевића. Како је Никола Радојчић пре скоро осам деценија изврсно приметио, Пејачевић је према њему био врло опрезан, а све податке о Милутину је окренуо на своје схватање⁵⁴.

Иван Михајлович Мартинов, међутим, упркос некритичком коришћењу барона Пејачевића, ослањао се и на архиепископа Данила и на његово житије краља Милутина, што даје зна-

закључак, вођен вероватно римокатоличким схватањем о томе да је Стефан био бастард и да је рођен у морганатском браку. Претпоставља се да је Стефанова мајка била жена неплеменитог порекла, или чак нека Милутинова конкубина, у чему су сагласни сви западни извори. В. Марјановић-Душанић 2007, 205–211. Међутим, сам Мартинов је у своје дело уврстио и житије Стефана Дечанског, обимније од Милутиновог. Остаје отворено зашто је баш на овакав начин Мартинов дефинисао краља Милутина, можда и због његове недефинисане политике према западу и Риму. Поред тога, јасан је утицај Фрање Ксавера Пејачевића, од кога је чак преузео и синтагму о инцестуозној прељуби, одузимању вида, манама и сл.

⁴⁶ Павловић 1965, 91–93, Данило већ 1332. године саставља Милутиново житије, док је Дечански у аренги повеље његовог сина краља Душана 1343. године лимском манастиру Светих Петра и Павла назначен као свет, Марјановић-Душанић 2007, 340. Како каже Станковић 2012, 142–143 упркос међусобном сукобу Стефан Дечански је суштински наставио политику краља Милутина.

⁴⁷ Симонида је вероватно после мајчине смрти отишла у Цариград и тамо се задржала неко време. Она је боравила у Цариграду у време његове канонизације, кад је чула да је две и по године након смрти Милутин проглашен светим послала је златно кандило и извезен покров за његов кивот, о чему пише архиепископ Данило, уп. Данило II 1988, 149; в. и Павловић 1965, 93.

⁴⁸ Ћирковић 2000, 456–458; Пурковић 2002, 12–17; Станковић 2012, 119–126; Узелац 2014, 92–100. Смрт супруге Карла од Валоа Катарине Куртене, као и његово уплићање у борбу за немачку круну су такође скренули пажњу са ових догађаја. Нарочито Станковић 2012, 125 указује на прагматичност Милутинове политике.

⁴⁹ Pejacsevich 1799, 203–215, Пејачевић пише како је краљ Стефан Урош I владао од 1243. до 1291. године, затим пише да су папска писма из 1288. године (папе Николе IV) као и она из

чајан квалитет овом делу. Свакако да је и у време када је настао *Annus ecclesiasticus* Мартинов имао и боље изворе од оних које је користио вреди приметити да је користио првог српског критичког историчара Јована Рајића као и савремени извор о краљу Милутину.

Римокатолички култ српског краља Стефана Уроша II Милутина, као ни других српских владара, црквених великодостојника и других личности, није заживео, нити је идеја о унији имала готово икаквог успеха. Међутим, овакав аспект сагледавања српских владара је заиста нешто што представља веома занимљиву рецепцију српског средњег века. Упркос тенденциозности аутора (у овом случају једног руског конвертита), култ српских светих владара био је врло јак и међу оним припадницима словенског света који су у новом веку свет посматрали из визуре папства и могуће уније.

1291. године послата прво краљу Урошу, па потом пише како је једно послато краљу Милутину, а затим, после дела где описује наводну борбу краља Стефана Уроша I против босанских пагара, поново даје преписе папских писама овом краљу.

⁵⁰ Pejacsevich 1799, 240–251.

⁵¹ Radojčić 1930, 263.

⁵² Hrvatska opća enciklopedija 2006, 361.

⁵³ Чији одељак о краљу Милутину заузима скоро 90 страна, в. Рајић 2002, 435–522 и заснован је на далеко релевантнијим изворима (Пахимер, архиепископ Данило, утд) неголи Пејачевићево дело.

⁵⁴ Radojčić 1930, 262–263.

Библиографија / References

- Acta sanctorum Octobris* (1864) XI. Bruxelles.
- Бабић-Ђорђевић Г. (2000) Класицизам доба Палеолога у српској уметности. *Историја српског народа* I. С. Ћирковић (ур.). Београд: 476–494.
- Барсов Н.И. (1896) Мартынов (Иван Михайлович). *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона* [Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary] 18a. СПб.
- Божанић С. (2004) Дипломатичка анализа Светостефанске хрисовуље. *Истраживања* 15: 63–74.
- Danieluk R. (2009) *Œcuménisme ” au XIXe siècle, Jésuites russes et union des Eglises d’après les archives romaines de la Compagnie de Jésus*. Roma.
- Danieluk R. Joassart B. (2014) *Au service de la réconciliation des Églises, Jean Gagarin, Jean Martynov et Victor De Buck. Correspondance*. Bruxelles.
- Данило Други (1988) *Животи краљева и архиепископа српских*. Г. Мак Данијел и Д. Петровић (ур.). Београд.
- Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника књига I. 1186–1321* (2011): В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик (прир.). Београд.
- Јанковић М. (1985) *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*. Београд.
- Иста (1999) Епископија. *Лексикон српског средњег века*. С. Ћирковић и Р. Михалчић (прир.). Београд.
- Козлов-Струтинский С., Парфентьев П. (2014) *История Католической Церкви в России*. СПб.
- Lussari G. di P. (1790) *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*. Ragusa.
- Mac Daniel G. (1982–1983) On Hungarian-Serbian Relations in the Thirteenth Century: John Angelos and Queen Jelena. *Ungarn Jahrbuch* 12: 43–50.
- Максимовић Љ. (2000) Почети освајачке политике. *Историја српског народа* I. Ћирковић С. (ур.). Београд: 437–448.
- Марјановић-Душанић С. (1997) *Владарска идеологија Немањића: дипломатичка студија*. Београд.
- Марјановић-Душанић С. (2007) *Свети краљ. Култ Стефана Дечанског*. Београд.
- Martinov J. (1863) *Annus ecclesiasticus Graeco-Slavicus*. Bruxelles.
- Miklosich F. (2006) *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Beograd.
- Павловић Ј. (1965) *Култови лица код Срба и Македонаца*. Смедерево.
- Pejacsevich F.X. De (1799) *Historia Serviae seu colloquia XIII. de statu regni et religionis Serviae ab exordio ad finem, sive a saeculo VII. ad XV*, Colocae.
- Повеља краља Милутина манастиру Бањска – Светостефанска хрисовуља* (2011): Том 1–2. Ђ. Трифуновић (прир.). Београд.
- Поповић М. (2010) *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*. Београд.
- Пурковић М.А. (2002) *Авињонске папе и српске земље*. Горњи Милановац.

- Radojčić N. (1930) Istorija Srbije Franje Ksavera barona Pejačevića. *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 5–6: 253–304.
- Rouët De Journal M.J. (1923) L'oeuvre des saints Cyrille et Méthode et la bibliothèque slave. *Revue des études slaves* 3, fascicule 1–2: 90–104.
- Станковић В. (2012) *Краљ Милутин (1282–1321)*. Београд.
- Stojkovski B. (2013) Jedan rani primer interkulturalnosti u južnoslovenskoj književnost: „Život Svetog Save“ Ivana Tomka Mrnavića. *Andrićevi dani 2012. Zbornik radova. Prva znanstvena konferencija iz oblasti književnosti i jezika, 8–9. novembar/studen 2012.* Gazetić E. i Kos Dž. (ur.) Travnik: 319–328.
- Ћирковић С. (2000) Унутрашња политика краља Милутина. *Историја српског народа* I. Ћирковић С. (ур.). Београд: 462–474.
- Узелац А. (2014) Папа Бонифације VIII, Magnus miles Симон Роси и краљ Стефан Урош II Милутин. *Београдски историјски гласник* V: 92–103.
- Hrvatska opća enciklopedija* (2006) tom 8. О-Pre. Zagreb.

ON ONE RUSSIAN ROMAN CATHOLIC RECEPTION OF THE CULT OF KING MILUTIN

Boris Stojkovski

University of Novi Sad

The author presents one very peculiar type of reception, veneration and cult of Serbian medieval king Stefan Uroš II Milutin (1282–1321). This is of Roman Catholic Jesuit priest and Russian by origin Ivan Mikhajlovich Martynov. He has written a voluminous work entitled *Annus ecclesiasticus Graeco slavicus* in which he had included very big number of Slavic, but also Greek, Georgian and other orthodox saints. His key aim was to show that all of these nations and especially Slavic people have always been firmly tied with the Roman Catholic Church. His intention was to bring Russia and other Slavs to converting to Roman Catholicism.

His biography of King Milutin is very interesting. His key source was Franz Xaver Pejachevich, baron and also a Jesuit who had the same intention and methodology when writing his *Historia Serviae* in 1790. Therefore, it shows tendency in both works, even though Martynov has also used a contemporary source, too. That is the biography of King Milutin written by his hagiographer and Serbian archbishop from the 14th century - Danilo II. The Russian writer has also used the History of Jovan Rajić, the first Serbian critique historian from the 18th century, and a collection of documents made by a prominent 19th century Slavist Franc Miklosich.

Martynov praised King Milutin for being merciful, for building many monasteries and churches, but he also mentions his shortcomings, such are adultery (referring to Milutin's many marriages) and the fact that he had blinded his son Stefan after the latter risen against his father. Even though the tone of the work is highly hagiographic with respect towards Milutin, shortcomings are also stressed, and the biggest one, according to the Russian Jesuit writer is that Milutin was not always united with Rome. Nevertheless, according to Martynov, Milutin was obedient to the Roman Catholic Church, but he was not able to provide the definitive answer. With these contradictory conclusions, this very thought-provoking hagiographic piece of work comes to an end.

Keywords: Roman Catholic Church, Jesuit, King Milutin